

הלכות שבת – שיעור 15 מלאכת דש – חלק א'

יסודות מלאכת דש

המלאכה במשכן

לאחר קצירת התבואה גרעיני החיטה עדיין מחוברים בשיבולת ועטופים בקליפה דקה המכונה 'מוץ', ובכדי להפריד את גרעיני החיטה מהשיבולת והמוץ, היו חובטים בתבואה על ידי בהמות שהיו גוררות אחריהם עצים כבדים, ובדרך הילוכם היו העצים מכים על התבואה, ובכך היו מתפרדים גרעיני החיטה מהשיבולת והמוץ. מלאכה זו של הפרדת גרעיני החיטה ממקום גידולה השיבולת והמוץ, נקראת מלאכת דש. (שבת עג. ובמאירי שם, וראה ברש"י שם שביאר את דוגמת המלאכה במשכן על סממני הצבע, אך התנא במשנה שנה זאת על סדר מלאכת הפת כפי שנתבאר בגמ' עד:).

הגדרת המלאכה

ניתוק דבר ממקום גידולו, כדוגמת פירוק גרעיני החיטה מהשיבולת והמוץ שגדלו בתוכם. מלאכת דש אינה רק בתבואה, אלא גם בפירות ובקטניות ושאר גדולי קרקע, וכגון הפרדת קטניות מקליפתם כהפרדת אפונה או שעועית מתוך תרמיליהם, והמכנה המשותף שבכולם שמנתק האוכל ממקום גידולו (שביתת השבת דש ב, רמ"א שיט ו ומשנ"ב כא כד, שש"כ ג לו).

הרחבת ביאור גדר המלאכה / מלאכת בית או מלאכת שדה

ישנו יסוד מרכזי ובסיסי בגדר מלאכת דש וכדלהלן; לא נאסרה מלאכת דישה אלא בדברים שדרך להפרידם מקליפתם זמן רב קודם אכילתם, והיינו שקילופם נעשה בשדה כדי להצניעם ולאכסן אותם קלופים עד שעת אכילתם, וכדוגמת פירוק גרעיני החיטה מהשיבולת שנעשה בשדה להצניע ולא לאכילה מידית.

אך דברים שדרך לפרקם מקליפתם בביתו **סמוך לאכילה** אינם בכלל מלאכת דש, כגון הסרת הקליפה הקשה של האגוז, שהדרך להסירה בביתו בסמוך לאכילה (אגלי טל דש ג יא, שביתת השבת פתיחה למלאכת דש ה, משנ"ב שיט כד, חזו"ע שבת ד עמ' קי, שש"כ ג הערה קד, מנוחת אהבה ו ב, אג"מ א קכה, וראה עוד חיי אדם יד א, וכה"ח שיט כג).

דוגמאות: על פי יסוד זה כתבו הפוסקים שמותר לקלף בטנים מקליפתם האדומה הדקה, וכן אגוזים מקליפתם הקשה והדקה שעל האגוז עצמו, וכן קילוף פיסטוק חלבי מקליפתו הסדוקה, וכן להפריד שן שום מראש השום ולקלפה, לפי שדרך לעשות כן בביתו סמוך לאכילה. כמו"כ מותר לתלוש ענבים, עגבניות שרי, בננות וכיו"ב מהאשכול (שנקטף מן העץ מבעוד יום), לפי שהדרך לפרקם מהאשכול סמוך לאכילה ולא בשדה (משנ"ב שיט כב כד, בא"ח בשלח ט, שש"כ ג לו מו והערה קד קלב*, חזו"ע שבת ד עמ' קי-קיב, אול"צ ב לא ז, מנוחת אהבה ו ב ד, הגר"נ קרליץ ארחות שבת ד הערה ז).

ברם אסור להסיר מהאגוזים והשקדים את קליפתם הירוקה, וכן להפריד קטניות כאפונה ושעועית מתרמיליהם, לפי שהדרך להסירם זמן רב קודם האכילה לאכסון, ונמכרים ללא קליפה זו (רמ"א שיט ו, משנ"ב כא, שש"כ ג לו והערה קד).

הלכות שבת – שיעור 15 מלאכת דש – חלק א'

הבהרה חשובה: חשוב להדגיש שגם כאשר אין בקילוף איסור דש, וכגון בקליפה שהדרך להסירה בסמוך לאכילה (כקליפת האגוז ותלישת ענבים מהאשכול הנ"ל), אין היתר להסירה אלא לצורך אכילה מידית, שכן בכל הסרת קליפה ישנו איסור בורר, שבורר את הקליפה מהאוכל, לכך אין היתר אלא כאשר עושה כן לצורך אכילה מידית כדיני בורר (רמ"א שכא יט ומשנ"ב פג, משנ"ב שיט כב ושעה"צ טו, ששי"כ ג.מו. וראה עוד במנוחת אהבה ו הערה 12 שיש בזה גם משום איסור דש כשאינו עושה לאלתר לפי שאינו דרך אכילה).

סחיטת פירות

אחת מתולדותיה של מלאכת דש, היא סחיטת פירות, ואיסור זה מכונה בפוסקים בשם 'מפרק', ודמיונה למלאכת דש הוא כשם שהדש מפרק את האוכל ממקום גידולו כדוגמת פירוק גרעיני החיטה מהשיבולת, כך הסוחט פירות מפרק את המשקה היוצא מהם מתוך בית גידולו הוא גוף הפרי (שבת קמג; רמב"ם שבת כא יב, שו"ע שכ א, משנ"ב א).

ג' דרגות בסחיטת פירות

א. זיתים וענבים: ישנם שני פירות בלבד שסחיטתם אסורה מהתורה, והם זיתים וענבים, לפי ששמן ויין הם משקים חשובים ושם משקה עליהם, ונמצא מפרק בסחיטה זו 'משקה' מ'אוכל'.

ב. פירות שרגילים לפעמים לסחטם (תותים ורימונים): סחיטת תותים ורימונים ושאר פירות שרגילים לפעמים לסחטם¹, כדוגמת תפוזים אשכוליות וכיו"ב, אינה אסורה מהתורה, לפי שהמשקה היוצא מהם אינו חשוב בכדי להקרות 'משקה', ונמצא מפריד אוכל מאוכל. אולם אסרו חכמים לסחוט פירות אלו משום שכיון שמקצת בני אדם סוחטים אותם, דומה בעיני האדם לסחיטת זיתים וענבים, ועלולים להיכשל בסחיטת זיתים וענבים האסורה מן התורה.

ג. פירות שאין דרך לסחטם כלל בשום מקום בעולם: מותר לכתחילה לסחטם אף בכדי להשתמש במשקה היוצא מהם, לפי שאין על המשקה היוצא מהם שם משקה, ואינם דומים כלל לזיתים וענבים, ונמצא מפריד 'אוכל מאוכל' שאין בו איסור דש (שו"ע ורמ"א שכ א, ומשנ"ב ה ז ח, ביה"ל ד"ה מתר, חזו"ע שבת ד עמ' קל).

אמנם בימינו בעקבות התפתחות תעשיית המשקאות, מצוי שסוחטים כמעט כל פרי עכ"פ מקצת בני אדם במקומות מסוימים בעולם, ולכך כל הפירות דינם כתותים ורימונים ואסור לסחטם מדרבנן בכל מקום שהוא. ואפי' אם באזור בו גר אין רגילים לסחוט פרי זה אסור לסחטו, כיון שיש מקום בעולם בו מקצת בני אדם רגילים לסחוט מין זה, וכל עוד לא נדע בברור שהפרי אותו אנחנו מעוניינים לסחוט אין דרך לסחטו כלל בשום מקום בעולם, אין היתר לסחטו (משנ"ב ח ט, ביה"ל א ד"ה ובמקום וד"ה דינו).

¹ לשם משקה לצמא או לתענוג, אך אם נהגו לסחטו רק לרפואה, אינו נחשב משקה ומותר לסחטו (רמ"א שם).

הלכות שבת – שיעור 15 מלאכת דש – חלק א'

סחיטת לימון

בבית יוסף (שכ"ז) כתב ב' טעמים למה שנהגו העולם להקל בסחיטת הלימון להכנת משקה הלימונדה: א. לא נאסר אלא כשדרך לשתות מי סחיטת הפרי גם ללא תערובת משקה אחר, אך לימון שאין שותים אותו ללא תערובת משקה, אין על המיץ היוצא ממנו שם משקה. ב. לא נאסר אלא כשהדרך לסחוט המשקה בפני עצמו ורק אח"כ לערבו, אך לימון שהדרך לסחוט מיד לתוך משקה אחר, אין על המשקה היוצא ממנו שם משקה.

סחיטת לימון למעשה

פוסקי ספרד מתירים גם כיום לסחוט לימון, משום הטעם הראשון, שאין דרך לשתותו בפני עצמו. (שו"ע שכ"ו, וכ"כ האחרונים בדעתו הלא המה המג"א ח, ביה"ל ד"ה לסחוט, בא"ח יתרו ה, חזו"ע ד עמ' קלד. וכן פסקו הגר"ע יוסף והגרבי"צ אבא שאול. חזו"ע ד עמ' קלד, אול"צ ב לב ב²).

פוסקי אשכנז חששו לטעם השני ואסרו לסחוט לצורך עשיית לימונדה (משני"ב כב).

סחיטת ירקות כבושים ומבושלים

ירקות כבושים או מבושלים, כגון מלפפון חמוץ או חציל מטוגן, שיש בהם ריבוי נוזלים וחפץ לסחטם, יש להבחין בזה בשני מצבים:

- אם כוונתו לצורך 'מימיו', כלומר להשתמש במשקים היוצאים כגון לצורכי טיבול, אסור משום מפרק, לפי שהיה על המשקה שנבלע בהם 'שם משקה' קודם שנבלע, ושייד בו סחיטה.
- אך אם כוונתו לצורך 'גופו', כלומר לצורך אכילת הירק עצמו, שמפריע לו ריבוי המשקים שבו, אך אין לו כלל צורך במשקה היוצא, מותר לסחטם אף לתוך כלי ריק, שכיון שאינו מכוון בשביל המשקה אין עליו שם מלאכה (שו"ע שכ"ז, משני"ב כד כה כט, ביה"ל ד"ה ולרבנו, ששי"כ ה ח והערה לג).

חשוב להדגיש שהיתר לצורך 'גופו' הינו רק בירקות כבושים ומבושלים שהמשקה שמפרק מהם אינו בתולדה בהם אלא משקה חיצוני שנבלע בהם, אך בפירות שהמשקה האגור בתוכם הוא בתולדה, אסור לסחטם גם כאשר כוונתו לצורך 'גופו' שמפריע לו ריבוי המיץ שבתוכו, ומצוי בתפוזים מלאי מיץ שלא נוח לאכלם עם ריבוי המיץ (בי"י בשם הגהת הסמ"ק, משני"ב כד, בא"ח יתרו א).

היתרים לסחיטת פירות בשבת

סחיטה לתוך מאכל

מותר לסחוט פירות לתוך דבר מאכל כגון לתוך סלט, תבשיל וכיו"ב, כשהמיץ נכנס לתוך המאכל ולא צף על פניו - לפי שההתייחסות למשקה הבא לתוך מאכל כ'אוכל' ולא כ'משקה', והרי הוא

² באור לציון כתב כן מעיקר הדין, אך כתב שטוב להחמיר. ובבא"ח יתרו ה פסק דלא כשו"ע ואסר כפוסקי אשכנז.

הלכות שבת – שיעור 15 מלאכת דש – חלק א'

כמפריד אוכל מאוכל, שאין בזה איסור דש. היתר זה הוא בכל סוגי הפירות, אפ"י בזיתים וענבים ואפ"י בפרי שייעדו אותו לעשיית משקה כגון תפוזים לסחיטה וכיו"ב (שו"ע שכ"ד ז, משנ"ב יז, ביה"ל ד"ה לתוך ודי"ה דהוי, בא"ח יתרו א, חזו"ע שבת ד עמ' קלז). ופוסקי אשכנז כתבו שהגם שמעיקר הדין מותר לסחוט לתוך מאכל, מכל מקום טוב להחמיר והמחמיר תבוא עליו ברכה-משנ"ב יז לא, וראה בשש"כ ה הערה יט ובאול"צ ב לב ב שכתבו חומרא זו רק בזיתים וענבים).

מציצה בפיו

איסור סחיטה הוא רק כאשר סוחט את הפרי בידו או בכלי, אך מותר להכניס את הפרי לתוך פיו ולמצוץ את המשקה שבו, שדרך אכילה היא ולא סחיטה. ואפ"י למצוץ את הפרי בפיו דרך יניקה, היינו שאוחז את הפרי בידו ומוצצו ואינו מכניסו לפיו מותר, וכפי שמצוי בקני סוכר וכיו"ב לפי שאינו דרך סחיטה, אמנם בזיתים וענבים נכון להחמיר במציצה כדרך יניקה (רמ"א שכ"א, משנ"ב י"ב, חזו"ע שבת ד עמ' קמב-קמד).

חיתוך פירות בסכין

מותר לחתוך בסכין פירות על הצלחת, אע"פ שע"י החיתוך יוצא משקה, כיון שאינו מתכוון לסחיטה. ומטעם זה מותר לחתוך אשכולית לרוחבה ולאכול ע"י כפית, ואין לחוש לסחיטה אם אינו מתכוון לסחוט (חזו"ע שבת ד עמ' קמה-קמו, הגרש"ז אויערבך שש"כ ה יב והערה מט, ראה שם נימוקי היתר זה).